

ken keletkező jellegzetes deformitások (két lövedék összeolvadása, vagy a kartácsszelence oldal-fala, illetve a töltelékgyolyók egymáshoz való préselődéséből származó benyomódások) segíthetik. A nyolcadik könyvrész („*Pewter*” *Musket Balls*) témáját az ötvöztött kézi tüzfegyverlövedékek adják. A magas óntartalmú lövedékeket az ólomhiány enyhítése céljából beolvasztott ón kancsókra, tányérokra és ivóedényekre vetíti vissza a szerző. A kötet kilencedik fejezete (*Musket Balls Altered for Nonlethal Use*) a nem „rendeltetésének” megfelelően felhasznált, másodlagos funkcióval ellátott és ennek megfelelően átalakított lövedékleteket, így kézi tüzfegyverlövedékekből készített játékszetonokat, dobókockákat és hálónéhezékeket mutatja be. (Az öntéssel kialakított, golyóformájú lövedékekből való dobókocka-készítést kísérleti régészeti kutatással is szemlélteti Sivilich.) A könyv utolsó, tizedik szakasza (*Small Shot... Not Just for the Birds*) a vadászlövedékek („bird shot”, „buckshot”, „pellet”) vizsgálatához ad információkat. Sivilich kutatásai alapján nem mondható törvényszerűnek, hogy a „kisebb” méretű lövedékeket csak vadászatra használták. A vadászlövedékeknek tartott darabok készítmódja és a felületükön látható készítés technikai nyomai sem térnek el jelentősen az öntéssel készült, nagyobb méretű példányokétól; értékes támpont azonban, hogy a modern korban a vadászsörétek mindenestre már gyáripari eljárás keretein belül, hideg préseléssel vagy „csepegtetéses” módszerrel (az arzénvegyületekkel olvasztott ólmot a kívánt lövedék méretétől függő magasságból hideg vízbe csepegtették) készültek. Sivilich Robert Hooke egy 1665. évben kiadott munkájából érdekes lövedékkészítési eljárást („Rupert method”) közöl: szűrőtölcsért használva öntőmintának jellegzetes alma formájú lövedékek voltak gyárthatóak. (Feltételezhetően szűrőtölcsér felhasználásával öntött lövedékek ismertek például a XVIII. századi kalózhajó, az Anna Királynő Bosszúja roncsáról is.)

Összegzőképpen megállapítható, hogy Daniel M. Sivilich régészeti és kísérleti régészeti kutatásain, továbbá írásos forráskutatásain alapuló, szintetizáló műve alapvető jelentőségű, értékes kézikönyv a kora újkori és újkor csataterek régészetéhez, illetve a történeti korú kézi tüzfegyverlövedékek interpretációjához.

Polgár Balázs

UDOVE CZ GYÖRGY

A MAGYAR KATONA

ÖLTÖZKÖDÉS, FELSZERELÉS ÉS FEGYVERZET 1788–1815 KÖZÖTT

(Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2015. 88 o. ISBN 978-973-8995-19-2)

Újabb, immár harmadik kötete jelent meg annak a magyar katonai hagyományörzést segítő könyvsorozatnak, amit Udovecz György, a fenti „szakma” kimagasló hazai képviselője jegyez. Míg 2014-ben előbb az itthon mindig „aktuális” 1848–1849. évi magyar szabadságharc katonai hagyományörzőinek szánt, majd még abban az évben az I. világháború kitérésének centenáriuma-ra a cs. és kir., illetve a m. kir. haderő világháborús viseleteit megörökítő munkája jelent meg, addig most jobbra a francia forradalmi, majd a napóleoni háborúk időszaka (1792–1815) alatt a cs. kir. Hadsereg magyar alakulatai, valamint a m. kir. Nemesi Felkelés katonáinak ruházatát, felszerelését és fegyverzetét mutatja be. A jelen mű aktualitásához sem férhet kétség: a múlt évben zárultak le azok a rendezvények, amelyek a napóleoni háborúk kétszáz éves évfordulójának kapcsán az európai hagyományörzők minden résztvevő egykori harcosai előtt tisztelegve a kor nagyobb csatáit (Austerlitz, Waterloo) „játszották újra”, és a nagy sikerre való tekintettel több „összecsapás” újabb „megörökítése” várható a következő években is. Ezért is szükséges, hogy az ebben résztvevő magyar katonai hagyományörzők minél pontosabb viselettel képviselhessék hazájukat, illetve egykori katonáőseiket. Ehhez nyújt nagy segítséget ez a kötet.

Ahogy a bevezetőben Baczoni Tamás katonai egyenruha- és viseletkutató is megjegyzi, az európai katonai hagyományörzés jó 370 évre tekinthet vissza, mivel már az angol polgárháborúban is előfordult, hogy a parlamenti csapatok „újrajátszották” a királpártiakon aratott győzelmü-

ket. A XIX. századtól kezdve a katonai hagyományörzés Angliából fokozatosan kiterjedt a kontinensre is, s ennek mind az Osztrák–Magyar Monarchiában, mind az 1918 utáni Magyarországon is szép számmal akadtak követői. Itthon az 1945 utáni visszaesést követően a 80-as évektől újra lehetőség nyílt hagyományörző egyesületek, csapatok alakítására, amelyeknek mára már jelentős számú tagságuk van. Mivel a napóleoni kor összecsapásai mindig is népszerűek voltak az európai hagyományörző csapatok körében, és a korszak harcaiban a magyar katonák is részt vettek, ideje volt, hogy az összejöveteleken mind nagyobb számban megjelenő magyar hagyományörzők számára egy olyan szakkönyv is a rendelkezésre álljon, amely jelentősen megkönnyíti felkészülésüket.

A kötet felvezetéseként Lázár Balázsnak, a korszak kiváló szakértőjének a tanulmánya olvasható. A kor egyik nagyhatalmának számító Habsburg Birodalom 1790-ben már 300 000 főt meghaladó hadilétszámú haderővel rendelkezett, amelynek jó egyharmada került ki a Magyar Koronához tartozó területekről. A szerző a továbbiakban elsősorban ennek, az országgyűlés által „magyar hadseregnek” nevezett fegyveres erőnek a bemutatására koncentrált; jóllehet természetesen a cs. kir. haderő szervezetét is ismerteti. Először a hadsereg alapját képező sorgyalogság ezredeinek és zászlóaljainak felépítését, szerkezetét és kiegészítését vizsgálja, a hozzájuk tartozó gránátosokkal együtt. Ezt követi a kontinens szerte ismert, a cs. kir. lovasság egyik alapvető részének számító huszárság bemutatása, amelyet a kortársak Európa legjobb könnyűlovasságának tartottak. Noha a korban a cs. kir. tüzérség egyik ezrede sem volt magyarországi kiegészítésű, soraikban már szép számmal fordultak elő magyarok is, így ezek felépítését is megismerhetjük. Ezután a cs. kir. haderő korabeli harcászata és magasabbegység-szervezetét, a katonai adminisztrációt, végezetül pedig a korabeli cs. kir. hadsereg ruházati ellátását és fő egyenruházati „trendjeit” mutatja be a szerző.

A munka fő részét alkotó, a különböző cs. kir., illetve „magyar” fegyver- és csapatnemek egyenruházati, fegyverzeti és viseleti cikkeit Udovecz György a korábbi köteteknél már bevált módon ábrázolja. Így előbb a gyalogság: ezen belül a sorgyalogság (lövész, gránátos és helyőrségi csapatok), a határőrezredek, vadászcsapatok, a cs. kir. Landwehr és a m. kir. Nemesi Felkelés gyalogosai, illetve a műszaki egységek (aknászok, hidászok, utászok) kerülnek ismertetésre. Természetesen a szerző elsősorban azokra az alakulatokra (sorgyalogság, határőrök, nemesi felkelés) koncentrált, amelyekben nagy számban szolgáltak magyar katonák; a többről csak röviden ír. Itt megismerhetjük a korszak magyar gyalogosainak ruházati cikkeit a többször változó fejfedőktől a jellegzetes „medvekörmön” és szűk „magyar nadrágon” át az egyenbakancsig, majd a felszerelés, és a fegyverzet ismertetése következik mind a tisztai, mind a legénységi állomány vonatkozásában. Ezután a korabeli cs. kir. tüzérség kezelői és tisztai állományának viseletével és fegyverzetével ismerkedhetünk meg. A kötet zárását a „legmagyarabb” csapatnem, a cs. kir. reguláris huszárság, illetve a nemesi felkelés lovasságának bemutatása adja. Itt a különböző ezredek szín pompás egyenruháin és felszerelésén kívül az eddigi legpontosabb képet kaphatjuk a korabeli nemesi felkelő huszárokról, akik az inszerekció legjobban bevált fegyvernemét alkották.

A kötetet rengeteg korabeli, illetve rekonstrukciós ábra, kép és fotó, pontos méretarányú cikkleírások, valamint természetesen a legfontosabb alaplunkákat tartalmazó bibliográfia teszi élvezetessé és hasznossá.

A munkában, mint minden kiadványban előfordulnak betű- és nyomdahibák, valamint elírások is. A 46. oldal alján található harmadik kép a címével ellentétben nem ábrázol cs. kir. sajkást. Az 55. oldal alján található bal oldali kép aláírása kissé „zavaros” (zif puskán?). Az 58. oldalon a cs. kir. tábori tüzérség löveganyagának ismertetésekor a „mozsarok” elnevezés helyett inkább „tarackok” értendők. A 67. oldalon szereplő kép címében a Gerass-gyűjteményre utal, ám a kép jobb alsó sarkában az „R. Ottenfeld” szignó található.

A fentiek ellenére a recenziens csak ajánlani tudja ezt a viselettörténeti alaplunkát mindenkinek, „szakmabelinek” és egyszerű olvasónak egyaránt, aki csak érdeklődik a XVIII–XIX. század fordulóján a cs. kir., valamint a nemesi felkelő haderőben küzdő magyar katonák egyenruhái, felszerelései és fegyverei iránt.

Kemény Krisztián